

УДК 332.2

Гнаткович О.Д.

*професор, доктор економічних наук,
Львівський інститут економіки і туризму***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ****THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF ENVIRONMENTAL INSURANCE OF AGRICULTURAL LANDS IN UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

Обґрунтовано необхідність розроблення теоретичних положень, методологічних основ та практичних рекомендацій щодо формування та функціонування ринку екологічного страхування сільськогосподарських земель. Проаналізовано сучасний ринок екологічного страхування сільськогосподарських земель в Україні. Здійснено класифікацію екологічних ризиків для земельних ділянок у процесі їх використання. Узагальнено досвід зарубіжних країн щодо формування та функціонування ринку екологічного страхування земельних ділянок. Запропоновано створити базу даних земельних ділянок «браунфілд» в Україні і запровадити екологічне страхування від перевищення витрат на очищення земельних ділянок.

Ключові слова: екологічне страхування, ринок екологічного страхування сільськогосподарських земель, екологічний ризик, браунфілд.

АННОТАЦИЯ

Обосновано необходимость разработки теоретических положений, методологических основ и практических рекомендаций относительно формирования и функционирования рынка экологического страхования сельскохозяйственных земель. Проанализировано современный рынок экологического страхования сельскохозяйственных земель в Украине. Осуществлено классификацию экологических рисков для земельных участков в процессе их использования. Обобщено опыт зарубежных стран относительно формирования и функционирования рынка экологического страхования земельных участков. Предложено создать базу данных земельных участков «браунфилд» в Украине и ввести экологическое страхование от превышения затрат на очистку земельных участков.

Ключевые слова: экологическое страхование, рынок экологического страхования сельскохозяйственных земель, экологический риск, браунфилд.

ANNOTATION

The necessity of the development of theoretical positions, methodological bases and practical recommendations for the formation and functioning of environmental insurance of agricultural lands were substantiated. The modern environmental insurance market of agricultural lands in Ukraine was analyzed. The classification of the environmental risks of lands during their use was made. The experience of foreign countries regarding the formation and functioning of environmental insurance of lands was generalized. A database of «brownfields» in Ukraine and environmental insurance of excess costs on clearing lands were offered.

Keywords: environmental insurance, environmental insurance market of agricultural lands, environmental risk, brownfield.

Постановка проблеми. За останні десятиріччя процеси погіршення стану сільськогосподарських земель сягнули загрозливого рівня. Деградація ґрунтів перевищує 60%, втрати гумусу і поживних речовин – 43%, щорічні втрати ґрунту від ерозії – 600 млн тонн [7]. Окрім цього спостерігаються й інші негативні явища: збільшуються площі засолених та під-

лужених земель, триває техногенне забруднення території викидами промислових підприємств, транспортом й іншими об'єктами господарювання, відбувається переуцілювання ґрунту, замулювання та утворювання кірки, забруднення пестицидами та іншими агрохімікатами [4]. В останні роки еволюційний характер цих негативних процесів супроводжується ще й аномальними явищами природного і техногенного походження. Зокрема, це: катастрофічні зливи, що супроводжуються інтенсивним змивом ґрунту (наприклад, на північному заході Миколаївської області, 2007-2008 рр.); пилові бурі, які можна віднести до екологічної катастрофи національного масштабу (наприклад, 23-24 березня 2007 року, що охопили 50% степової зони України) [5]. У Миколаївській області постраждало 650 тис. га земель, а загальні збитки у цінах 2007 року були оцінені у 607,8 млн грн [5]. В Україні щороку виникає 140-150 техногенних аварій регіонального та державного рівнів, які безпосередньо або опосередковано впливають на якість сільськогосподарських земель. Для умов України формування ринку екологічного страхування сільськогосподарських земель є одним із ефективних кроків щодо подолання негативних тенденцій, пов'язаних із погіршенням стану земель сільськогосподарського призначення внаслідок стихійних лих, техногенних аварій та катастроф, котрі, як відомо, супроводжуються величезними матеріальними збитками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями визначення концептуальних ознак формування ринку екологічного страхування земельних ділянок присвячено достатню кількість наукових праць вчених України, серед них: О. Коваль, А. Кошель, У. Лаврик, В. Ткаченко, А. Третяк, В. Хобта та інші. Проте, ринок екологічного страхування стосовно погіршення якісних характеристик сільськогосподарських земель досі не набув поширення в Україні, що зумовлюється недосконалістю нормативно-правової бази, недостатністю інформаційного та матеріального забезпечення, відсутністю методичного забезпечення й підготовки кадрів.

Мета дослідження – розроблення теоретичних положень, методологічних основ та практичних рекомендацій щодо формування та

функціонування ринку екологічного страхування сільськогосподарських земель.

Виклад основного матеріалу. Під час використання сільськогосподарських земель виникають такі екологічні ризики: природні – зумовлені природними явищами або процесами метеорологічного, геологічного та гідрологічного характеру; антропогенні – зумовлені діяльністю або бездіяльністю користувачів-суб'єктів господарювання; техногенні – зумовлені надзвичайними ситуаціями техногенного характеру. Основними суб'єктами ринку екологічного страхування земельних ділянок є: вуглевидобувна, газова, металургійна, переробна, хімічна промисловості, об'єкти трубопровідного та залізничного транспорту, водогосподарська, лісгосподарська, сільськогосподарська та військова діяльності. У Державному бюджеті України на збереження, відтворення й забезпечення раціонального землекористування у 2010 році передбачалося лише 470 тис. грн. [3], що, звичайно, недостатньо для подолання негативних тенденцій, пов'язаних із погіршенням стану земельних ділянок внаслідок стихійних лих, техногенних аварій та катастроф. Тому важливим є розвиток ринку екологічного страхування сільськогосподарських земель, що забезпечить можливість додаткового фінансування землеохоронних заходів.

Сьогодні в Україні існує ринок страхування сільськогосподарських земель, що є складовою частиною ринку екологічного страхування земельних ділянок. Сюди можна віднести такі види обов'язкового і добровільного екологічного страхування: страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів й страхування сільськогосподарської продукції відповідно. Він охоплює близько 5% українських сільгоспвиробників. У розвинених країнах цей показник перевищує 60%, а в деяких доходить і до 100% (наприклад, в Кіпрі та Ізраїлі). Проте, ринок екологічного страхування сільськогосподарських земель досі не набув поширення в Україні.

Проаналізувавши досвід зарубіжних країн можна зазначити, що в високорозвинених країнах, наприклад, США здійснюють екологічне страхування земельних ділянок, які мають назву «браунфілд» [2]. В Європі не існує загальноживаного, прийнятого визначення «браунфілду». Цей термін має відмінне значення в різних країнах. Наприклад, у Північній Америці (США та Канада) термін часто розглядають як синонім забрудненої землі, в Англії вживають термін «попередньо розроблена земельна ділянка», у Шотландії використовують терміни «покинута земельна ділянка» та «вільна земельна ділянка». До об'єктів «браунфілд» можна віднести земельні ділянки під недіючими автозаправними станціями і хімічними, залізничними станціями, фабри-

ками, закритими військовими базами та ін. *National Brownfield Association (NBA)* вважає, що екологічна небезпека присутня в 20-50% всієї індустріальної нерухомості. Згідно даних NBA у США є від 400 тис. до більш ніж мільйон об'єктів «браунфілд». В Україні, на жаль, не можна визначити скільки є об'єктів «браунфілд», оскільки такої статистики не ведеться. Проектом постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки» було передбачено створення та підтримку діяльності бази даних земельних ділянок «браунфілд». На створення інформаційного ресурсу та його підтримку було призначено фінансування з державного бюджету в обсязі 240 тис. грн на весь період програми. Втім проект не був затверджений. Насправді, загроза від таких об'єктів чимала, тому в цілях екологічної безпеки та напрямі забезпечення сталого розвитку території, доцільно запровадити базу даних земельних ділянок «браунфілд» в Україні [2].

У наш час найбільш поширеним в екологічному страхуванні земельних ділянок «браунфілд» є договір страхування «Обмеження витрат на очищення». Він призначений для зниження ризику та невизначеності у зв'язку з виконанням очисних робіт. Відшкодуванню підлягають витрати, що перевищують запланований рівень очисних витрат. Цей договір розрахований на різних страхувальників, зокрема, на власників, продавців, покупців і операторів забруднених об'єктів, розробників «браунфілд», інвесторів, менеджерів з управління нерухомістю, підприємців очисних робіт. Структура страхового договору дає змогу пристосувати його до різних сценаріїв очисних робіт, а також до конкретних потреб страхувальників. Так, новий власник об'єкта отримує страховий захист на випадок фінансових втрат, внаслідок яких може знизитися прибутковість його фірми. Для продавця цей вид страхування вигідний з погляду формування бюджету або залучення покупця. За рахунок страхування ризику додаткових витрат забезпечується захист фінансового стану позичальника та вартості забезпечення кредиту. Всі зацікавлені сторони – держава, власники, треті особи та інвестори – отримують гарантію наявності коштів на завершення очисних робіт у разі перевищення запланованого рівня витрат [1]. Цей вид є одним із перспективних напрямів для формування ринку екологічного страхування сільськогосподарських земель в Україні.

Для ефективної організації екологічного страхування сільськогосподарських земель пропонується створити новий орган спеціалізованого земельного страхування, який дозволить проводити попереджувальні і відновлювальні роботи, а також контролювати і стимулювати процеси виконання землекористувачем комплексу обов'язкових заходів щодо охорони

земель. Окрім цього, пропонується органам виконавчої влади у сфері управління земельними ресурсами забезпечувати такі страхові організації базою даних об'єктів страхування, класифікацією страхових ризиків, системою пропозицій щодо зниження ризиків господарської діяльності, інформацією про наявність територій, які знаходяться в зоні дії небезпечних природних і техногенних процесів, необхідної для встановлення страхових тарифів. Також необхідним елементом існування страхової системи є забезпечення спеціалізованими кадрами, а також питання фінансування науково-дослідних робіт і підготовки кадрів з питань земельного страхування. Формування системи екологічного страхування сільськогосподарських земель потребує обов'язкової участі держави, що дасть змогу значно збільшити надходження грошових коштів з позабюджетних джерел на запобігання і ліквідацію негативних наслідків природних та антропогенних процесів, сприятиме підвищенню фінансової стійкості землеробського виробництва [6].

Висновки. Ринок екологічного страхування сільськогосподарських земель в Україні досі не набув поширення, що зумовлюється недосконалістю теоретико-методологічних та практичних рекомендацій, нормативно-правової бази, недостатністю інформаційного та матеріального забезпечення, відсутністю належної підготовки кадрів. У наш час значного поширення у розвинених країнах набуло страхування від перевищення витрат на очищення земельних ділянок, яке забезпечує страхувальнику відшкодування його витрат у випадку, якщо їх розмір перевищить запланований рівень очисних витрат. Екологічна безпека від земель-

них ділянок «браунфілд» чимала, тому в цілях екологічної безпеки і в напрямі забезпечення сталого розвитку територій доцільно створити базу даних земельних ділянок «браунфілд» в Україні і запровадити екологічне страхування від перевищення витрат на очищення земельних ділянок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абалкіна І.Л. Екологическое страхование в США / І.Л. Абалкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insur-info.ru/press/60407>.
2. Васишин Х.Р. Сучасний стан земельних ділянок типу «браунфілд» у контексті сталого розвитку / Х.Р. Васишин // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали другого туру Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 листопада 2011 р. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – С. 50–53.
3. Закон України «Про державний бюджет України на 2010 рік» // Відомості Верховної ради України. – № 22-23, № 24-25. – 2010. – ст. 263.
4. Зубець М. Наші чорноземи неоціненне надбання природи / М. Зубець, С. Балюк, Б. Носко // Голос України № 59(4559). – 02.04.2009. – С. 18–19.
5. Макарова Г.А. Деградація ґрунтів Миколаївської області : причини виникнення та сучасний стан / Г.А. Макарова, М.О. Троїцький, М.М. Попова // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 132. – Вип. 119. Екологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 74–79.
6. Перун Н.Я. Екологічне страхування сільськогосподарських земель як напрямок їх охорони / Н.Я. Перун // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 179–182. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_8_39.
7. Сайко В.Ф. Системи обробітку ґрунтів в Україні / В.Ф. Сайко // 36. наук. праць Національного наукового центру «Інститут землеробства УААН». – К. : ЕКМО, 2007. – Вип. 1. – С. 3–10.